

Hrvoje Petrić, Tomislav Brandolica, *Ekonomska zbilja je crvena nit povijesti: Hrvatska historiografija i ekonomska historija*, Zagreb, FFpress, 2024., 210 str.

Knjiga *Ekonomska zbilja je crvena nit povijesti: Hrvatska historiografija i ekonomska historija* sinteza je i kratki vodič kroz povijest i sadašnjost važne historio-grafske discipline – ekonomske historije. Autori knjige su Hrvoje Petrić, redoviti profesor na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta, urednik uglednog časopisa „Ekonomska i ekohistorija“ te autor nekoliko knjiga i brojnih članaka vezanih uz ekonomsku historiju, te Tomislav Brandolica, autor više radova s tematikom hrvatske moderne i suvremene povijesti i povijesti historiografije.

Knjiga je podijeljena na dva velika poglavlja. Prvo, veće poglavlje, obuhvaća kronološku analizu razvoja ekonomske historije od njenih početaka pa sve do današnjeg dana, kao i projekciju njene važnosti i uloge u budućnosti. Drugi dio knjige posvećen je razgovorima s vodećim predstavnicima ekonomske historije u Hrvatskoj. Na kraju knjige nalazi se pogovor vodeće ekonomske povjesničarke Mire Kolar-Dimitrijević, popis korištenih izvora i literature te popis slikovnih priloga i kazalo osobnih imena.

Kako se navodi u predgovoru, knjiga se temelji na radu Hrvoja Petrića, „Prilozi poznavanju historiografije o gospodarskoj povijesti u Hrvatskoj“, koji je 2014. godine objavljen u slovenskom zborniku *Vizije raziskav slovenske gospodarske in družbene zgodovine*, a za potrebe ove knjige značajno je izmijenjen i proširen. Kao poticaj za nastanak ove vrijedne studije ističe se pokušaj stvaranja potrebne podloge za kritičke rasprave o važnosti i ulozi ekonomske povijesti nekada i sad.

U uvodnom dijelu autori napominju da knjiga predstavlja pokušaj pružanja kvalitativnog presjeka znanja o problemima i značaju ekonomske historije, koju definiraju posebnom disciplinom unutar hrvatske historiografije. Nadalje, namjera im je bila pružiti i osvrt na znanstveni rad i postignuća nekih od naših vodećih ekonomskih povjesničara, ali i institucija te časopisa posvećenih tematici ekonomske historije.

U poglavlju „Prvi koraci: hrvatska historiografija i ekonomska historija do 1918.“ autori promatraju razvoj hrvatske historiografije u širim regionalnim i europskim kontekstima. Navode da su Ivan Kukuljević Sakcinski, Franjo Rački,

Tadija Smičiklas i drugi hrvatski povjesničari druge polovice 19. stoljeća nastojali interpretativnom metodom kritički obraditi ključne i temeljne izvore hrvatske povijesti. Autori smatraju da se najrelevantniji primjeri početaka bavljenja gospodarskim fenomenima u hrvatskom slučaju mogu pronaći u raznim mediieviističkim priložima i tekstovima koji tematiziraju povijest ranog novog vijeka. S tim u vezi spominju Šimu Ljubića i njegov „Pregled hrvatske povijesti“ iz 1864. godine. I Tomislav Raukar isticao je da su Petar Matković, Ivan Krstitelj Tkalčić i Radoslav Lopašić prvi započeli sustavno istraživati gospodarske fenomene u prošlosti. Njihove radove o mletačkoj ekonomskoj politici, gospodarskom razvoju zagrebačkog Gradeca ili o zemljišnom vlastelinstvu u srednjovjekovnoj Hrvatskoj Raukar je procijenio temeljima hrvatske ekonomske historiografije. Priznajući joj prvenstvo, Raukar ipak nije smatrao da je ekonomska povijest tada predstavljala posebnu znanstvenu disciplinu u hrvatskoj medievalnoj historiografiji te je zaključio da su se presudni pomaci odvili tek sredinom 20. stoljeća. Oslanjajući se na te Raukarove zaključke, autori promatraju zastupljenost i ulogu ekonomske povijesti u sintezama hrvatske povijesti bardova hrvatske historiografije, Tadije Smičiklasa i Franje Račkog. I dok kod Smičiklasove „Povijesti hrvatske“ (objavljenoj u dva dijela, 1879. i 1882.) dio o obrtima i industriji zauzima vrlo maleni dio ukupnog teksta, u knjizi F. Račkog „Nutarnje stanje Hrvatske“ iz 1894. godine već je sustavnije i opširnije rekonstruirana povijest društva i ekonomije hrvatskog srednjeg vijeka.

Slična je dihotomija i kod sinteza hrvatske povijesti velikana hrvatske historiografije, Vjekoslava Klaića i Ferde Šišića. Autori ističu da se kod Klaića tek 10% teksta u poglavlju „Hrvatsko kraljevstvo u XIV. stoljeću“ iz drugoga toma njegove „Povijesti Hrvatske“ odnosilo na privredu, s težištem na trgovinu i obrt. S druge strane, kod Šišića nije bilo mnogo osvrta na navedene gospodarske fenomene već je dominantan bio državno-pravni pristup koncipiranja hrvatske povijesti. Autori ne propuštaju spomenuti ni pojedince iz drugih struka koji su se bavili problemima gospodarske povijesti, ponajprije one koji su navedenim temama pristupali s pozicija političke ekonomije, demografije ili ekonomske geografije (Blaž Lorković, Fran Vrbanić, Antun Radić, Baltazar Bogišić, Filip Lukas). Zaključuju da je među navedenim povjesničarima primarna bila genetička metoda proučavanja povijesti i usmjerenost na sinteze državnopravnog položaja hrvatskog naroda. U takvom pristupu bilo je malo mjesta za teme iz gospodarskog područja. Napominju kako se gospodarska povijest na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće razvijala u okviru lokalnih povijesti, tj. pojedinaca koji su bili povezani s hrvatskim gospodarskim procesima u navedenom razdoblju.

U poglavlju „Individualni doprinosi: od 1918. do 1945.“ ističe se značajan doprinos Josipa Matasovića u konstituiranju ekonomske historije. Njegovu ulogu ocjenjuju iznimno pozitivnom smatrajući kako je upravo njegovo bečko iskustvo studiranja i suradnje s uglednim austrijskim gospodarskim povjesničarima (Alfons Dopsch, Oswald Redlich, Adolf Beer) presudno utjecalo na uvođenje modernih pristupa u hrvatsku historiografiju i ekonomsku historiju. Naglašavaju pritom i Matasovićev urednički i autorski rad u *Narodnoj starini*, časopisu za povijest kulture i etnografiju Južnih Slavena, koji je izlazio od 1922. do 1935. godine. Ističu kako je upravo taj časopis zauzeo središnje mjesto u poticanju istraživanja ekonomske povijesti u međuratnom razdoblju. Ocjenjujući Matasovićev rad na tom području smatraju da je Matasović bio poticatelj inovacija te unosio nove i moderne pristupe u hrvatsku historiografiju. Ne zaboravljaju pritom spomenuti da je ekonomsku historiju prvenstveno tretirao dijelom kulturne povijesti.

Analizu međuratnog razdoblja autori nastavljaju s radovima Grge Novaka, prije svega s jednim od njegovih prvih monografija iz ekonomske historije u hrvatskoj historiografiji. Riječ je, dakako, o Splitu u svjetskom trgovinskom prometu od antike do početka 20. stoljeća. Važan dio ovog poglavlja posvećen je Ekonomskom fakultetu koji je osnovan u sklopu Zagrebačkog sveučilišta 1920. godine. Upravo je spomenuti fakultet predstavljao središnju instituciju unutar koje su se razvijali Ekonomski institut te časopis *Ekonomist: mjesečnik za savremena ekonomska i socijalna pitanja*, pod uredništvom Joze Tomaševića i socijalno-ekonomska revija *Indeks*, koju je uređivao Artur Benko Grado.

Među istaknute pojedince koji su se u međuraću bavili istraživanjima na polju ekonomsko-socijalne tematike, ističu Rudolfa Bićanića. Bićanić je 1931. doktorirao ekonomiju u Parizu, a samom tematikom bavio se u radovima o ekonomskoj krizi 1873.-1895., a najznačajnija mu je knjiga iz tog razdoblja „Kako živi narod. Život u pasivnim krajevima“ iz 1936. godine. Spomenutu knjigu autori smatraju višestruko važnom za hrvatsku historiografiju, a posebice za društvenu i ekonomsku historiju. Određeni utjecaj na ekonomsku povijest imao je i ranije spomenuti Jozo Tomašević koji je nakon doktorata o dugovima Jugoslavije većinu svojih radova temeljio na analizi jugoslavenskih državnih financija u vrijeme Velike gospodarske krize. Autori spominju i Jozu Lakatoša, suradnika i urednika *Jugoslavenskog Lloyd*a, koji se ponajviše bavio poviješću bankarstva te privrede i industrije. Među popularizatore ekonomske povijesti u promatranom razdoblju autori navode i Rudolfa Horvata uz njegovo značajno historiografsko djelo „Povijest trgovine, obrta i industrije u Hrvatskoj“, napisano 1926./27., a objavljeno tek 1994. godine.

Jedna od vodećih osoba u ekonomskoj povijesti koja će svoje početke učiniti upravo u međuraću, neosporno je bio i Mijo Mirković, koji je 1923. doktorirao u Frankfurtu s temom o glavnim uzrocima ekonomske zaostalosti slavenskih naroda. Mirković je prije Drugog svjetskog rata objavio i knjigu o razvoju ekonomske misli u 19. stoljeću. Autori spominju i druge povjesničari – primjerice, Emilija Laszowskog koji je objavio više priloga iz gospodarske povijesti, Grgu Novaka, ali i Otokara Kerošvanija čiji su radovi dobili recepciju tek u socijalističkom razdoblju. Prema nastavnom planu Ekonomsko-komercijalne visoke škole iz 1939./40. godine autori uočavaju da su se povijesni sadržaji predavali u okviru kolegija „Politička (narodna) ekonomija“, a nešto ranije, 1932. godine, na toj je instituciji obranjen doktorat s temom upravo iz gospodarske povijesti. Tijekom Drugog svjetskog rata, ističu autori, ekonomska je historija gotovo nestala kao historiografska poddisciplina.

U poglavlju „Izgradnja institucija: od 1945. do kraja 1960ih“ autori ističu da je završetkom rata i promjenama političkog poretka i društveno-gospodarskog uređenja došlo i do otvaranja novih pogleda glede istraživanja prošlosti u okviru ekonomskih modela i historijskog materijalizma. Zaključuju da su novonastali uvjeti bili pogodni za institucionalizaciju gospodarske povijesti u Hrvatskoj, za čiji su daljnji razvoj zaslužne dvije snažne osobnosti: Rudolf Bićanić i Mijo Mirković. Bićanić je na Pravnom fakultetu, koji je prvi imao organiziranu nastavu iz ekonomske povijesti, od 1946. do 1950. godine predavao kolegij pod nazivom „Ekonomska povijest Hrvatske. U tom je razdoblju objavljivao i neke od svojih ključnih poslijeratnih radova o industrijskoj revoluciji, oslobođenju kmetova, problematici manufaktura, itd. Autori s pravom ističu njegovu knjigu „Doba manufakture u Hrvatskoj i Slavoniji 1750-1860“ iz 1951. godine, koja je i danas relevantna. Štoviše, autori smatraju da je Bićanić svoj tekst objavio upravo u vrijeme kada je tema tranzicije iz feudalizma u kapitalizam, odnosno iz feudalnog u građansko društvo, bila među prvim temama iz ekonomske povijesti u europskim i svjetskim okvirima. Navode i Bićanićevu sklonost polemičkom raspravljanju sa suvremenima (npr. rasprava sa slovenskim povjesničarom F. Zwitterom), kao i teorijskim te metodološkim aspektima gospodarske povijesti. Rad Mije Mirkovića nakon 1945. godine dijele na tri dijela: na one koji su posvećeni gospodarskoj povijesti rodne mu Istre, tekstove i predgovore u izdanjima JAZU te knjige o ekonomskoj historiji Jugoslavije. Ističu kako je upravo pod njegovim uredništvom započela prva faza objavljivanja važne serije knjiga „Građa za gospodarsku povijest Hrvatske“ JAZU, i to od 1951. do 1962. godine.

U nastavku poglavlja autori analiziraju pojavu ekonomskih tema u stožernom historiografskom časopisu Povijesnog društva Hrvatske – *Historijskom*

zborniku, kao i nastavu povijesti na ekonomskim fakultetima u zemlji. S tim u vezi analiziraju radove i drugih autora koji su bili aktivni na polju ekonomske povijesti. Ujedno napominju da doba institucionalizacije gospodarske povijesti završava formiranjem temeljne organizacijske infrastrukture u Hrvatskoj, tj. utemeljenjem nastave gospodarske povijesti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Upravo u osobi Igora Karamana prepoznaju stožernu ličnost koja će kao nastavnik održavati predmete iz gospodarske povijesti, ali i znanstveno-istraživački stvarati ključne radove iz te historiografske discipline. Pojavu Igora Karamana promatraju i kroz smjenu generacija, koja je nastupila smrću Mije Mirkovića 1963. godine i Rudolfa Bićanića 1968. godine. Navode i da je Karaman u hrvatskoj historiografiji nastavio primjenjivati kvantitativne metode. Ističu Karamanovu prednost u njegovu iskustvu rada na arhivskim fondovima i gradivu koje 1950ih godina sređivao i sustavno istraživao. Riječ je ponajviše o gradivu vezanom uz čabarsko i valpovačko vlastelinstvo, za koje navode da će postati nukleus njegovih kasnijih radova.

Autori ujedno navode i radove drugih povjesničara iz toga razdoblja, prije svega Miroslave Despot, koja će, poput Matasovića ranije, povezivati kulturnu i gospodarsku povijest, kao i radove Mire Kolar-Dimitrijević čiji je početni angažman bio vezan uz ustrojavanje Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske u Zagrebu šezdesetih godina prošloga stoljeća.

U poglavlju „Ekonomska historija u punom zamahu: od kraja 1960ih do početka 1990ih“ autori analiziraju više aspekata razvoja ekonomske historije. U prvom redu bave se osnutkom, sadržajnom koncepcijom te autorima ekonomskog časopisa *Acta historico-oeconomica Iugoslaviae*, čije je pokretanje dogovoreno na Kongresu povjesničara Jugoslavije u Budvi 1973. godine. Nezaobilazan je i prikaz uredničke politike i znanstvenih radova dugogodišnjeg urednika ovog časopisa Ivana Ercega, kao i drugih suradnika. S druge strane, nasuprot tradicionalnim pristupima, u ovom se razdoblju formiraju nove generacije povjesničara, koji su istraživanjima gospodarske povijesti počeli prilaziti na inovativan način i pod utjecajem francuske škole oko časopisa *Annales* i talijanskih povjesničara okrenutih socijalnoj, odnosno mikrohistoriji (T. Raukar, M. Bertoša). Kao relevantne pokazatelje interesa za gospodarsku povijest autori ističu doktorske disertacije na Filozofskom fakultetu nakon 1960. godine. Zaključuju da je zahvaljujući već etabliranom gospodarskom povjesničaru I. Karamanu, broj obranjenih disertacija na takve teme rastao. Sličan trend bio je i na Filozofskom fakultetu u Zadru. Sažimajući ukupan Karamanov opus, autori zaključuju da je posebnost njegovih radova (i) u tome što je hrvatsku gospodarsku povijest redovito stavljao u šire kontekste Jugoistočne i Srednje Europe te dijela Sredozemlja. Na istom Odsjeku

radio je i istaknuti gospodarski povjesničar Josip Adamček koji se prvenstveno bavio agrarnom poviješću i agrarnim odnosima u Hrvatskoj od sredine 15. do kraja 17. stoljeća.

Autori posebno ističu Miru Kolar Dimitrijević koja je na kolegiju gospodarske povijesti na Odsjeku za povijest naslijedila Igora Karamana. U širokom rasponu njezinih istraživačkih tema osobito ističu njezine radove iz povijesti poduzetništva, industrije, radničke povijesti, kao i radove o socio-ekonomskim mijenama na hrvatskom prostoru. Vrijedi istaknuti i napomenu autora da su od početka 1970ih bila prisutnija istraživanja iz povijesti poduzetništva, čime je započelo razdoblje procvata tzv. „monografija poduzeća“. Među autorima takvog tipa monografija ističu Zlatka Čepu, Miru Kolar-Dimitrijević i Dragutina Feletara koji je napisao čak sedamnaest monografija poduzeća.

Kao još jedno važno središte hrvatske ekonomske historije u promatranom razdoblju autori ističu Jugoslavensku akademiju znanosti i umjetnosti. Pod uredništvom Vladimira Stipetića od 1970. do 1987. godine objavljeno je ukupno sedam knjiga Akademijine „Građe za gospodarsku povijesti Hrvatske“. To razdoblje autori prepoznaju i kao razdoblje okretanja ekonomske historije prema historijskoj demografiji. Prepoznaju to u interesima akademika V. Stipetića prema demografiji i analizi stanovništva kao čimbenika ukupnog društveno-ekonomskog razvoja.

U završnom poglavlju „Usitnjeni interesi u pluralizmu tema: od početka 1990ih do danas“, autori napominju da su od 1990ih godina nadalje uslijedile promjene koje su dovele do disperzije istraživanja koja su utjecala na slabiju vidljivost ekonomske historije u historiografiji. I u svjetskoj je historiografiji u tom razdoblju zapaženo usmjeravanje istraživanja prema kulturnoj historiji, kulturnoj antropologiji i intelektualnoj historiji. Autori ističu da pritom nije bila riječ o krizi nego o tranziciji tijekom koje je došlo i do ukidanja nastave gospodarske povijesti na Filozofskom fakultetu. Unatoč tome, Mira Kolar-Dimitrijević i dalje je nastavila sa svojim predvodničkim radom na polju istraživanja hrvatske gospodarske povijesti te je od početka devedesetih godina do danas objavila preko 170 članaka i rasprava, nekoliko knjiga i vrijednih priloga. U nastavku poglavlja autori obrađuju zastupljenost tema iz gospodarske povijesti po kronološkim razdobljima (stara povijest, srednji vijek, rani novi vijek, moderna i suvremena povijest) te propituju domete sinteza hrvatske povijesti uz uključenost historije ekonomskih procesa u njima.

Na kraju knjige analiziraju se časopisi i stručne publikacije. Autori upravo u njima pronalaze naznake optimizma i bitnu odrednicu daljnjeg opstanka i razvoja ekonomske historije. Na primjerima Društva za ekonomsku povijest i

ekohistoriju te časopisa za gospodarsku povijest i povijest okoliša *Ekonomska i ekohistorija* zaključuju da postoje mjesta za pozitivne pomake. Za takve pomake pretpostavljaju spoznaju o važnosti ekonomske historije za ukupnost razvoja hrvatske historiografije. U tome ova knjiga zasigurno može puno toga pokazati i dokazati.

U drugom dijelu knjige objavljeni su iznimno vrijedni i poticajni razgovori s glavnim protagonistima ove studije o ekonomskoj historiji: Ivanom Ercegom, Mirom Kolar, Marijanom Matickom, Tomislavom Raukarom i Vladimirom Stipetićem.

Zaključno možemo reći kako je ova studija Hrvoja Petrića i Tomislava Brandolice više nego potrebna analiza dosega hrvatske ekonomske historije i njenih perspektiva. Ona je istovremeno minuciozni kronološki pregled, ali i utemeljena kritika razvoja ove historiografske discipline. Uhvaćena u svim svojim političko-društvenim prijelomima tijekom stoljeća nastajanja i afirmiranja, sagledana je u širim regionalnim, europskim i svjetskim kontekstima. Autori pritom nisu podlegli nostalgичnim uopćavanjima niti subjektivnom pristupu ekonomskim povjesničarima koji su glavni protagonisti ove knjige. Dapače, promatrajući ih kritički i kroz dioptriju razvoja historiografske struke, pružaju obrazac za neke iduće interpretacije razvoja pojedinih historiografskih disciplina. Ovakva studija bila je nasušno potrebna hrvatskoj historiografiji. I zašto ne reći, ostaje svojevrsni *hommage* zaslužnim hrvatskim povjesničarima koji su ostavili veliki trag u znanosti i sveučilišnoj nastavi, ali i poticaj nastavku istraživanja ekonomske povijesti na temeljima koje su upravo oni postavili. U tom smislu, ova je knjiga potrebno sidrište za nova promišljanja i osmišljavanja modernih i inovativnih pristupa u ekonomskoj historiji.

Ivica Šute